

Θεοκρατία και ανθρωποκρατία στην τέχνη.

Γράφει ο Π. Α. Μιχελής, Καθηγητής Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου.

Σε κάθε εποχή ο άνθρωπος αντιπαρατίθεται με το θείο. Ο ίδιος ο άνθρωπος που πλάθει τους θεούς, δέχεται πρώτος ότι οι θεοί έπλασαν τον άνθρωπο για να μπορέσει, αν όχι να εξηγήσει το μυστήριο της ζωής, να ρυθμίσει τουλάχιστον της ζωής τις εκδηλώσεις μέσα στην κοινωνία και να αντιμετωπίσει προπαντός το πρόβλημα τής ζωής και τού θανάτου.

Ανάμεσα τώρα από τον άνθρωπο και τους θεούς στέκεται η φύση, ο κόσμος. Αυτός παρέχει και τις πρώτες εικόνες στη θεώρηση, όπως τον ήλιο, τα δέντρα και τις πρώτες αφορμές για τη βίωση των μεγάλων αισθημάτων τού φόβου και τού θάρρους και της ταραχής ή τής γαλήνης. Οι παραστάσεις και οι εντυπώσεις από τον έξω κόσμο είναι αρχικά αλληλένδετες με τις θρησκευτικές βιώσεις. Μικρόκοσμος ο άνθρωπος, δεν αντιτίθεται απλώς προς το μακρόκοσμο, αλλά συντίθεται με αυτόν μέσα από το θείο.

Επιπλέον, οι εντυπώσεις αυτές δεν είναι άμοιρες και από κάποιον αισθητικό χαρακτήρα και για αυτό, από τις εικόνες της φύσης τρέφεται ο

θρησκευτικός άνθρωπος, διδάσκεται ο τεχνίτης και με εικόνες και ρυθμούς της φύσης εκφράζεται ο μορφοπλάστης άνθρωπος. Δύο είναι για αυτό τα έσχατα προβλήματα: Θεός και άνθρωπος.

Η τέχνη όμως και η τεχνική, που αρχικώς δεν χωρίζονται, επιτρέπουν στον πρωτόγονο άνθρωπο, όχι απλώς να μιμηθεί και να συμβολίσει, αλλά και να νικήσει τα στοιχεία της φύσης, γιατί ο homo faber – ο άνθρωπος διαμορφωτής – κατασκευάζει και μηχανεύεται. Μαγεύει το θήραμα με την εικόνα που ζωγραφίζει στα σπήλαια, αλλά και χτίζει χώρους στεγασμένους, αποθηκεύει νερό σε αγγεία, εφευρίσκει τον τροχό και έτσι, μικρόκοσμος αυτός, ορθώνεται μπροστά στο μακρόκοσμο με τις χειροτεχνικές και πνευματικές του κατακτήσεις και ικανότητες. Για αυτό και κατά εποχές, η σχέση Θεού και ανθρώπων μεταβάλλεται. Πότε κυριαρχεί το θείο – θεοκρατία – και πότε κυριαρχεί ο άνθρωπος – ανθρωποκρατία. Δηλαδή, πότε ο άνθρωπος στέκει έμπλεος από δέος και φόβο προς στο θείο, και πότε ο άνθρωπος αποκτά εμπιστοσύνη στον ορθολογισμό του και γίνεται αυτός «μέτρο του παντός».

Φυσικό είναι τώρα το καλλιτεχνικό αίσθημα, που κινεί τον άνθρωπο σε έργα τέχνης, να είναι διαφορετικό και διαμετρικά αντίθετο στις δύο εποχές. Όταν κυριαρχούν η θεοί, ο άνθρωπος κατέχεται από το δέος του υψηλού, όπως στις ανατολικές θρησκείες. όταν κυριαρχεί αυτός, κατέχεται από τη γαλήνια του Ωραίου αρμονία, όπως στην αρχαία Ελλάδα.

Στις δύο αυτές διαφορετικές κοσμοθεωρητικές και αισθητικές αντιλήψεις συντελεί και το φυσικό περιβάλλον. Στον Νότο, όπου το κλίμα είναι μάλλον γλυκό, η φύση καλόβουλη, και η νίκη του ανθρώπου πάνω στα στοιχεία ευκολότερη, όχι όμως και αμέριμη η ζωή, οι θεοί δεν είναι δαίμονες τρομεροί και τερατώδεις, αλλά σαν άνθρωποι με πάθη και αρετές. Το θέαμα άλλωστε της γύρω φύσης ξυπνάει αφ' εαυτού το Ολύμπιο αίσθημα του Ωραίου μάλλον, παρά του υψηλού την έκσταση. Αντιθέτως, στον Βορρά, η φύση είναι δύσκαμπτη, οι θεοί τραγικά φαντάσματα και ξωτικά και το θέαμα του κόσμου τραχύ. Τα σκοτεινά δάση και τα πελώρια βουνά που υψωμένα χώνονται στα σύννεφα ξυπνούν του Υψηλού το δέος και για αυτό ο

βόρειος τεχνίτης έχει υψηλή διάθεση. Αλλά τα δύο άκρα συναντώνται, για αυτό στην Ανατολή κυριαρχεί πάλι το αίσθημα του Υψηλού, οφειλόμενο στην απεραντοσύνη του χιλιανθισμένου τη νύχτα ουρανού της Μεσοποταμίας ή στο θέαμα των ερήμων της Αραβίας. Και το ότι στην Ανατολή η προσπάθεια τού ανθρώπου για να κατανικήσει τα στοιχεία της φύσης υπόκειται σε ορισμένους ρυθμούς ακαταμάχητους, τον επηρεάζει.

Αυτό συμβαίνει παντού, αλλά οι ρυθμοί εδώ γίνονται εμφανέστεροι, όπως οι περιοδικές πλημμύρες του Νείλου, και μεγαλοποιούν τη δύναμη της Φύσης. Ακόμη και η αδυναμία να υπερνικήσει ορισμένα δεδομένα, όπως την άγονη και σιωπηλή έρημο, πειθαναγκάζει τον άνθρωπο να υποκύψει στους θεούς ή στο άγνωστο, σχεδόν μοιρολατρικά και να στραφεί σε μία παθητική μάλλον ενδοσκόπηση. Πάντως, στην Ανατολή ζει του Υψηλού την έκσταση θαμπωμένος από το φως, ενώ στη Δύση τη ζει κυκλωμένος από το σκοτάδι.

Ο δημοκράτης, εγωκεντρικά διαφοροποιημένος άνθρωπος της εποχής τής ανθρωποκρατίας κρίνει αντικειμενικά, συστηματοποιεί τη γνώση του με ορθολογισμό και έτσι εδραιώνει θεωρίες επιστημονικές για την αντικειμενική πραγματικότητα. Στρέφεται λοιπόν προς τα έξω. Τα αισθήματα του γαληνεύουν, γίνεται μέτρο τού παντός και θεωρός μιας αρμονίας στατικής φύσης, για αυτό και την βλέπει ανθρωπομορφικά.

Σε όλα δίνει μορφή και νόημα ανθρώπου, όπως η κλασική ελληνική τέχνη και η ιταλική Αναγέννηση θέλει. Αντιθέτως, ο άνθρωπος της θεοκρατίας χάνεται στην ομάδα, γίνεται ανώνυμος, δεν κρίνει αντικειμενικά αλλά υποκειμενικά κυρίως, δέχεται δηλαδή εντυπώσεις παθητικά και προτάσσει τη βίωση των αισθημάτων του περισσότερο παρά την αντικειμενική θεώρηση της πραγματικότητας. Γι' αυτό δεν καταλήγει σε επιστημονικές θεωρίες όπως με τον ορθολογισμό, αλλά με το αλογικό (irrational) στοιχείο, καταλήγει σε δογματικές συνήθως αντιλήψεις και έτσι, όπως κατά τη χριστιανική εποχή, τείνει να γίνει, από μέτρο τού πάντως, μέτοχος τού θείου. Η στροφή του αυτή προς τα έσω τον καθιστά, αν όχι μυστικιστή, πάντως θεωρό του υπερβατικού. Η τέχνη του επομένως δεν είναι δυνατόν να μιμηθεί τις μορφές τού έξω κόσμου για χάρη τους, παρά για να συμβολίσει τις υπερουσίες δυνάμεις, προς τις οποίες υψώνεται με τον

ασκητισμό και τη δυναμική έξαρση της συναισθηματικής και πνευματικής του ζωής.

Επιλογή, επιμέλεια: Ηλίας Ν. Λιαμής, Σύμβουλος Ενότητας Πολιτισμού

Πηγή : <https://www.pemptousia.gr/>